

1 AKTUÁLNE VÝCHODISKÁ SKÚMANIA DEZINFORMÁCIÍ

1.1 Aktuálne všeobecné východiská vývoja ľudskej spoločnosti pod vplyvom globalizácie

Vývoj ľudskej civilizácie je v súčasnosti vysoko dynamický, premenlivý, niekedy doslova až turbulentný, výrazným spôsobom ovplyvnený prehlbujúcimi sa globalizačnými procesmi, ktoré sa vo väčšej či menšej miere prejavujú vo všetkých sférach života dnešnej modernej spoločnosti a ktoré prinášajú nielen stále väčšiu prepojenosť a previazanosť medzi štátmi a regiónmi, ale aj neustále rastúcu závislosť medzi nimi. Samotná „*globalizácia predstavuje vysoko dynamický a mnohorozmerný proces, v rámci ktorého sa prelínajú a navzájom ovplyvňujú politické, ekonomické, sociálne, bezpečnostné, energetické, kultúrne, environmentálne, technické/technologické a ďalšie faktory, a na základe tohto ich prelínania a vzájomného ovplyvňovania vzniká nový systém politických, ekonomických, bezpečnostných a ďalších vzťahov*“ (Ivančík, 2011, s. 48; Ivančík, 2012a, s. 28).

Okrem uvedenej definície je možné nájsť v odbornej literatúre aj viaceré ďalšie. Napríklad Stieglitz (2015, s. 17) definuje globalizáciu ako „*multi-dimenzionálny proces, ktorý zahŕňa intenzifikáciu celosvetových sociálnych, kultúrnych, politických a ekonomických interakcií a vzťahov a ktorý je charakterizovaný prehlbovaním vzájomnej závislosti medzi jednotlivými krajinami a regiónmi*“. Kolb (2018) ju popisuje ako „*rastúcu vzájomnú závislosť svetových ekonomík, kultúr a populácií, ktorú prináša cezhraničný obchod s tovarmi, službami, technológiami a tokmi investícií, ľudí a informácií*“.

Podľa Medzinárodného menového fondu (2008) ide o „*historický proces, ktorý je výsledkom ľudskej inovácie a technologického pokroku. Vzťahuje sa na rastúcu integráciu ekonomík na celom svete, najmä prostredníctvom pohybu tovarov, služieb a kapitálu cez hranice. Termín globalizácia niekedy označuje aj pohyb ľudí (práca) a vedomostí (technológie) cez medzinárodné hranice a existujú aj širšie kultúrne, politické a environmentálne dimenzie globalizácie.*“

Podobne aj ďalšie definície hovoria, že „*globalizácia je proces, pri ktorom sa svet stáva viac prepojeným v dôsledku zvýšeného obchodu a výmeny informácií, pričom zahŕňa integráciu ekonomík a kultúr na celosvetovej úrovni*“ (Lang, 2016, s. 900), resp. že ide o „*komplexný súbor procesov integrácie ekonomík a spoločností na celosvetovej úrovni, ktorý vedie ku vzniku globálneho trhu, zvýšeniu medzinárodného obchodu, pohybu kapitálu, technológií a ľudí*“ (Vanham, 2019).

Hoci sa definície globalizácie môžu líšiť v závislosti od konkrétneho autora alebo oblasti výskumu, všetky majú spoločné určité základné charakteristiky. Všetky definície globalizácie sa zhodujú v tom, že ide o komplexný proces, ktorý vedie k prehĺbovaniu vzájomnej prepojenosti a závislosti medzi jednotlivými krajinami a regiónmi na celom svete. To sa prejavuje najmä v oblastiach ekonomiky (zvýšenie medzinárodného obchodu a investícií), kultúry (šírenie ideí, hodnôt a životných štýlov), politiky (zintenzívnenie medzinárodných vzťahov a spolupráce) a technológií (rýchly rozvoj moderných informačných a komunikačných technológií). Spoločným menovateľom všetkých definícií je, že globalizácia je proces, ktorý vytvára jeden prepojený svet a ktorý mení spôsob, akým žijeme, pracujeme a integrujeme s ostatnými ľuďmi na celej planéte.

V politickej sfére sa globalizácia prejavuje rastúcou prepojenosťou a vzájomnou závislosťou medzi národnými štátmi, čo vedie k zmenám v tradičných modeloch suverenity, nezávislosti a vládnutia. Medzinárodné zoskupenia a organizácie, ako sú napríklad Európska únia, Severoatlantická aliancia, Organizácia Spojených národov alebo Medzinárodný menový fond či Svetová obchodná organizácia, postupne získavajú stále väčší význam a ovplyvňujú vnútorné politiky štátov (Brhlíková, 2013; Kazanský, 2018; Gizicki, 2019), čím do istej miery obmedzujú ich autonómiu. Súčasne sa rozširuje priestor pre nadnárodné politické hnutia a iniciatívy, ktoré často prekračujú hranice národných štátov a získavajú globálnu podporu. Globalizácia tiež prispieva k šíreniu demokratických hodnôt a ľudských práv, avšak zároveň so sebou prináša aj výzvy spojené s politickým populizmom, nacionalizmom a rastúcimi sociálno-ekonomickými nerovnosťami. Politické rozhodovanie sa pod vplyvom globalizácie stále viac internacionalizuje, čo vytvára potrebu pre zavedenie nových foriem medzinárodnej spolupráce a riešenia globálnych problémov ľudstva (Berger, 2000; Murdza, 2005; Ivančík – Kelemen, 2013; Pieczywok – Majchút, 2021; Rodrik, 2021).

V ekonomickej sfére sa globalizácia prejavuje predovšetkým prepojením trhov, nárastom medzinárodného obchodu a investícií, ako aj rozšírením globálnych výrobných reťazcov. Tento proces umožňuje rýchlejší tok kapitálu, tovarov a služieb, čím sa podporuje hospodársky rast a rozvoj na celosvetovej úrovni. V globalizovanej ekonomike hrajú kľúčovú úlohu transnacionálne korporácie, ktoré využívajú (a do určitej miery aj zneužívajú) výhody nižších nákladov na pracovnú silu a priaznivých daňových režimov v rôznych krajinách sveta. Na druhej strane nepopierateľným faktom je, že globalizácia prispieva k nárastu hospodárskej a sociálnej nerovnosti, keďže prínosy globalizácie nie sú rovnomerne rozdelené medzi všetky krajiny a spoločenské vrstvy. Okrem toho, globalizovaná ekonomika je zraniteľná voči globálnym finančným, hospodárskym alebo energetickým krízam, ktoré sa rýchlo šíria a majú ďalekosiahle dôsledky tak pre národné, ako aj celosvetovú ekonomiku (Ivančík, 2012a; Michie, 2017; Rodrik, 2018; Gangopadhyay – Chatterji, 2018; Dušek a kol., 2023; Sabayová – Červená, 2023).

V sociálnej sfére sa prehlbujúca globalizácia prejavuje kontinuálne rastúcou mobilitou ľudí, informácií a kultúrnych vzorov, čo vedie k zmenám v spoločenských štruktúrach a vzťahoch. Globalizácia prispieva ku vzniku multikultúrnych spoločností, kde dochádza k miešaniu rôznych kultúrnych a etnických skupín, čo na jednej strane vedie k obohacovaniu kultúrneho života, ale na druhej strane aj k sociálnym napätiam. Zvyšuje sa zároveň význam sociálnych sietí, komunikačných platforiem a digitálnych technológií, ktoré umožňujú rýchlu komunikáciu a výmenu informácií na globálnej úrovni, čím menia tradičné formy sociálnej interakcie (Castles, 2010; Michie, 2017). Globalizácia tiež prináša nové výzvy v oblasti sociálnej ochrany a spravodlivosti, keďže sa menia pracovné podmienky, vznikajú nové formy zamestnanosti a narastá tlak na reformu sociálnych systémov národných štátov. Tento proces má výrazný vplyv na životný štýl a hodnotové orientácie ľudí, ktorí sa musia prispôsobiť dynamicky sa meniacej globálnej realite (Schiller, 2018; Vertovec, 2019; Orochovska – Koshetar, 2021).

V bezpečnostnej sfére globalizácia vytvára nové hrozby a prináša nové výzvy, ktoré prekračujú hranice jednotlivých štátov a vyžadujú si medzinárodnú spoluprácu. Globalizácia zvyšuje prepojenosť a previazanosť medzi národnými bezpečnostnými systémami a rozširuje spektrum najmä asymetrických bezpečnostných hrozieb v podobe medzinárodného i domá-

ceho terorizmu, kybernetických útokov na verejné i súkromné počítačové siete a systémy, cezhraničného organizovaného zločinu a ďalších sofistikovaných foriem kriminality, pandémie i epidémie, šírenia zbraní hromadného ničenia atď. (Nečas – Ivančík, 2011; Allum – Gilmour, 2012; Shelley, 2014; Lisoň – Dubeň, 2022; Meteňko – Meteňková, 2023). Z uvedeného dôvodu sa pod vplyvom globalizačných procesov zvyšuje význam nadnárodných bezpečnostných aliancií, ako je napríklad Severoatlantická aliancia, ktoré zohrávajú kľúčovú úlohu pri udržiavaní medzinárodnej bezpečnosti. Tieto procesy tiež prinášajú nové formy bezpečnostnej (vojenskej, spravodajskej, policajnej) spolupráce medzi štátmi, čím sa posilňuje ich schopnosť reagovať na globálne hrozby. Globalizácia však zároveň komplikuje tradičné bezpečnostné paradigmy, keďže zostruje geopolitickú a geostrategickú konkurenciu a vedie ku konfliktom záujmov medzi jednotlivými aktérmi na medzinárodnej scéne (Brhlíková, 2014; Kazanský – Andrassy, 2019; Ivančík, 2022a; Belan, 2023).

V environmentálnej sfére sa globalizácia prejavuje výrazným nárastom globálnych environmentálnych problémov, ktoré si vyžadujú spoločné medzinárodné úsilie a koordinované opatrenia. Rýchly hospodársky rozvoj a industrializácia – spojené s globalizáciou – vedú k intenzívnemu využívaniu prírodných zdrojov a zvyšovaniu environmentálnej záťaže, vrátane klimatických zmien, znečistenia ovzdušia, vody a pôdy, deforestácie, dezertifikácie, ako aj straty biodiverzity (Ivančík, 2013a; Wallace-Wells, 2019; Kumar a kol. 2021). Tento proces vyvoláva potrebu medzinárodných environmentálnych dohôd a iniciatív, ktoré by umožnili efektívne riešiť tieto globálne výzvy. Globalizácia však tiež podporuje prenos ekologických technológií a osvedčených postupov medzi krajinami, čo môže prispieť k udržateľnému rozvoju. Na druhej strane prispieva k environmentálnej nerovnováhe, kde chudobnejšie krajiny často nesú disproporčne vysoké náklady spojené s environmentálnymi vplyvmi globalizácie (Berchin a kol., 2017; Kurilovská – Müllerová, 2021; Orochovska – Koshetar, 2021).

Globalizácia v energetickej sfére sa prejavuje rastúcou prepojenosťou a vzájomnou závislosťou medzi energetickými trhmi rôznych krajín, čo vedie k internacionalizácii výroby, distribúcie a spotreby energie. Tento proces podporuje rozvoj medzinárodného obchodu s energetickými zdrojmi, ako sú ropa, zemný plyn a elektrina, a umožňuje efektívnejšie využívanie globálnych energetických zdrojov. Globalizácia zároveň urýchľuje technologický pokrok v oblasti obnoviteľných zdrojov energie, čo vedie k širšiemu

prijímaniu a integrácii týchto technológií do národných energetických systémov (Zhang a kol., 2022). Na druhej strane, zvýšená prepojenosť energetických trhov zvyšuje riziká spojené s globálnymi energetickými krízami, kde narušenie dodávok v jednej časti sveta môže mať ďalekosiahle dôsledky pre energetickú bezpečnosť na opačnom konci sveta, resp na globálnej úrovni. Globalizácia tiež vyvoláva potrebu medzinárodnej spolupráce pri riešení výziev, ako sú klimatické zmeny a energetická bezpečnosť, čo vedie k formovaniu globálnych energetických politík a stratégií (Ivančík – Kelemen, 2013; Ozcan a kol., 2022; Leal – Marques, 2022).

Globalizácia v kultúrnej sfére vedie k výmene, rozširovaniu a miešaniu kultúrnych vzorov, hodnôt a zvykov, čím vzniká fenomén globálnej kultúry. Tento proces umožňuje prístup k širokému spektru kultúrnych produktov, ako sú filmy, hudba, literatúra alebo móda, čo obohacuje kultúrne zážitky jednotlivcov na celom svete. Na druhej strane, globalizácia môže viesť aj k homogenizácii kultúr, kde dochádza k potláčaniu miestnych tradícií a zvykov v prospech dominantných globálnych kultúrnych trendov. Kultúrna globalizácia tak vytvára napätie medzi rôznymi kultúrnymi identitami, čo môže viesť k posilňovaniu národného a regionálneho povedomia. Tento proces tiež ovplyvňuje jazykovú diverzitu, kde globálne jazyky, ako je angličtina, získavajú dominantné postavenie, zatiaľ čo menšie jazyky a dialekty sú ohrozené (Rankin, 2009; Sadykova, 2014).

Vo sfére technológií sa globalizácia prejavuje rýchlym rozvojom a šírením inovatívnych technológií, ktoré transformujú rôzne aspekty života spoločnosti. Globalizácia umožňuje rýchly prenos technologických inovácií medzi krajinami, čím sa podporuje globálny technologický pokrok a zvyšuje efektívnosť priemyselných a výrobných procesov. Súčasne sa zvyšuje prepojenosť a závislosť jednotlivých štátov na globálnych technologických systémoch, čo môže prinášať aj riziká spojené napríklad s kybernetickou bezpečnosťou a ochranou osobných údajov. Globalizácia v technológiách tiež podporuje vznik globálnych trhov pre digitálne produkty a služby, čo mení tradičné ekonomické modely a vytvára nové formy podnikania. Tento proces má významný vplyv aj na vzdelávanie a vedecký výskum, kde globalizácia umožňuje vďaka novým moderným technológiám rýchlejší prístup k informáciám a zdieľanie poznatkov na globálnej úrovni (Karorara, 2021; Skare – Soriano, 2021).

Okrem uvedených oblastí sa globalizačné procesy prejavujú aj v ďalších sférach ľudskej spoločnosti, ako je zdravotníctvo, právo, vzdelávanie a/ale-

bo šport. V zdravotníctve globalizácia prispieva k šíreniu zdravotníckych inovácií a osvedčených medicínskych postupov, ale z hľadiska bezpečnostných rizík zároveň prispieva aj k rýchlejšiemu šíreniu infekčných chorôb a vzniku globálnych zdravotných kríz, ktorých zvládanie si vyžaduje koordinovanú medzinárodnú reakciu a zdieľanie zdrojov (Labonté a kol., 2011). V právnej sfére dochádza k harmonizácii právnych noriem a štandardov, čo podporuje medzinárodnú spoluprácu, avšak zároveň vytvára riziká spojené s narastajúcim vplyvom medzinárodného práva na národné legislatívy, čo môže oslabiť suverenitu štátov a vyvolať právne spory (Halliday – Osinsky, 2016). V oblasti vzdelávania globalizácia otvára nové príležitosti pre medzinárodnú mobilitu študentov a akademických pracovníkov, pričom podporuje vznik globálnych vzdelávacích štandardov, no tiež zvyšuje riziko nerovnosti v prístupe ku vzdelaniu a vzniku rozdielov v kvalifikácii pracovnej sily, čo môže ovplyvniť stabilitu pracovných trhov (Kapur, 2023). Športová globalizácia zasa prináša medzinárodné športové podujatia, ktoré podporujú globálne povedomie a zjednocujú ľudí z rôznych krajín, ale zároveň komercializujú šport a zvyšujú tlak na športovcov. Zároveň zvyšuje riziko globálnych škandálov spojených s dopingom, korupciou a/alebo manipuláciou výsledkov, čo môže ohroziť integritu športu a dôveru verejnosti (Bourg – Gouguet, 2023).

1.2 Aktuálne všeobecné východiská skúmania dezinformácií

Medzi významné prejavy súčasnej modernej ľudskej civilizácie, aktuálne sa vyvíjajúcej pod vplyvom prehlbujúcich sa globalizačných procesov, patrí okrem iného prudký rozvoj a zavádzanie moderných technológií, systémov a prostriedkov do všetkých sfér a sektorov spoločnosti (Cascio – Montealegre, 2016), rýchlo postupujúca informatizácia, internetizácia a digitalizácia spoločnosti (Zaborovskaia a kol., 2020; Bárcena a kol., 2021), ako aj razantný nástup a masové využívanie rôznych sociálnych médií a ich platforiem (Ortiz-Ospina, 2023). Takýto vývoj pozitívne prispieva k vytváraniu mnohých nových príležitosti v jednotlivých odvetviach našej spoločnosti, ale súčasne prináša aj viaceré riziká a hrozby, ktoré negatívne ovplyvňujú životy jednotlivcov, komunit i celej spoločnosti.

5 SOCIÁLNE A PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY ŠÍRENIA DEZINFORMÁCIÍ

V posledných desaťročiach sa šírenie dezinformácií a boj proti nim stal jednou z hlavných výziev predovšetkým pre moderné demokratické spoločnosti. Tento fenomén, ktorý nadobudol globálny charakter najmä vďaka rapidnému rozšíreniu internetu, rozvoju moderných digitálnych technológií a masívnemu využívaniu sociálnych sietí a ich platforiem, má výrazný vplyv nielen na verejnú mienku, ale aj na dôveru vo verejné inštitúcie, sociálnu súdržnosť medziľudské i medzinárodné vzťahy. Zatiaľ čo sa veľká časť výskumu v tejto oblasti zameriava na technologické a politické aspekty šírenia dezinformácií, nemenej dôležité sú aj sociálne a psychologické aspekty, ktoré významne ovplyvňujú, prečo a ako sa tieto nepravdivé, zavádzajúce, pozmenené, skreslené alebo vymyslené informácie prijímajú a šíria. Pochopenie týchto aspektov je absolútne kľúčové, pretože dezinformácie neexistujú, nevytvárajú a nešíria sa vo vákuu, ale v rámci konkrétnych sociálnych a kognitívnych štruktúr jednotlivcov a skupín.

Z psychologického hľadiska nie je šírenie dezinformácií nijako náhodné, ale zväčša ovplyvnené rôznymi kognitívnymi biasmi (zaujatiami), ktoré skresľujú vnímanie reality. Ide napríklad o kognitívne biasy (systematické chyby v našom myslení, ktoré ovplyvňujú naše rozhodnutia a úsudky, keď si všímame a pamätáme len tie informácie, ktoré potvrdzujú náš už existujúci názor), sociálne biasy (predsudky, ktoré vznikajú v dôsledku nášho sociálneho prostredia, kultúry alebo výchovy) alebo konfirmačné biasy (tendencia uprednostňovať informácie, ktoré potvrdzujú naše existujúce presvedčenia, a ignorovať tie, ktoré im odporujú). Tieto zaujatosti sú hlboko zakorenené v ľudskom myslení a ovplyvňujú, ako jednotlivci interpretujú informácie a prijímajú rozhodnutia (Murata a kol., 2015; Berthet, 2021; Cherry, 2024a). Hrajú zásadnú úlohu pri šírení dezinformácií, pretože ľudia majú tendenciu veriť informáciám, ktoré sú v súlade s ich vlastnými názormi, a preto ich ľahšie a ochotnejšie šíria ďalej.

Významnú úlohu pri šírení dezinformácií zohrávajú sociálne siete a ich komunikačné platformy, ktoré vytvárajú prostredie pre vznik tzv. echo komôr a tzv. filtračných bublín. Tieto vznikajú v dôsledku algoritmov, ktoré posilňujú predtým zdieľané názory používateľov tým, že im ponúkajú ob-

sah, ktorý potvrdzuje ich postoje, čím sa vytvára ilúzia, že ich názory sú všeobecne platné a nespochybniteľné. Tým sa uzatvára sociálny priestor, v ktorom sú ľudia vystavení len obmedzenej škále názorov, čo vedie k ďalšiemu posilneniu ich presvedčení a odolnosti voči opačným informáciám. V takomto prostredí sa dezinformácie šíria rýchlejšie a s väčšou efektivitou, pretože používatelov nenúti kriticky vyhodnocovať obsah, ale naopak, posilňujú ich zaujatosti.

Echo komory predstavujú prostredie, v ktorom sa presvedčenia a názory jednotlivcov posilňujú prostredníctvom opakovaných interakcií s inými ľuďmi, ktorí majú podobné názory alebo postoje. Tento jav sa zvyčajne vyskytuje v skupinách alebo komunitách, kde sa ich členovia navzájom uisťujú o správnosti názorov a utvrdzujú vo svojich postojoch. Pre echo komory je charakteristická:

- a) homogénnosť názorov – členovia echo komory zdieľajú podobné presvedčenia a názory, čo vedie k posilňovaniu týchto názorov a postojov;
- b) posilnenie presvedčení – členovia echo komory počúvajú rovnaké názory znovu a znovu, čím sa ich presvedčenia stávajú silnejšími a menej náchylnými na zmenu;
- c) sociálna interakcia – echo komory sa formujú prostredníctvom sociálnych interakcií, ako sú diskusie na sociálnych sieťach, rôzne online fóra alebo skupinové čety.

Echo komory tak slúžia ako mechanizmy, ktoré posilňujú prevládajúce skupinové názory a následne posúvajú ideológiu celej skupiny do extrémnejších a radikálnejších pozícií (Cinelli a kol., 2021; McDonald, 2022; Gao a kol., 2023).

Filtračné bubliny predstavujú prostredie, v ktorom algoritmy a personalizované služby na internete a sociálnych sieťach filtrujú a upravujú obsah, ktorý je zobrazovaný užívateľovi, na základe jeho predchádzajúceho správania, preferencií a záujmov. Tento proces môže postupne viesť k tomu, že užívateľovi sa zobrazujú iba tie informácie a názory, ktoré potvrdzujú jeho existujúce presvedčenia. Pre filtračné bubliny je charakteristická:

- a) personalizácia obsahu – algoritmy využívajú údaje o predchádzajúcom správaní užívateľov na prispôbenie obsahu, čo môže viesť k zobrazovaniu iba tých informácií, ktoré sú v súlade s užívateľovými predchádzajúcimi záujmami, názormi alebo nákupmi;

- b) obmedzenie diverzity názorov – kvôli personalizácii obsahu môže užívateľ vidieť menej rôznorodé názory a informácie, čo môže v konečnom dôsledku významným spôsobom obmedziť jeho schopnosť vidieť veci z rôznych uhlov pohľadu a vytvoriť si objektívny názor;
- c) automatizovaný proces – filtračné bubliny sú výsledkom algoritmic-kých rozhodnutí, nie vlastného aktívneho výberu užívateľov.

Na základe uvedeného možno konštatovať, že prakticky akýkoľvek názor alebo postoj môže byť prostredníctvom filtračných bublín v užívateľovi upevňovaný tak, že sú mu kontinuálne podsúvané len tie informácie, ktoré jeho názor alebo postoj podporujú, zatiaľ čo všetky protichodné informácie sú pred ním s využitím algoritmov systematicky skrývané. Pri akomkoľvek rozhodovaní alebo vytváraní si názoru je tak takýto užívateľ pomerne účinne manipulovaný tým, že mu je poskytnutá len časť informácií. Dochádza tým uňho k ilúzii slobodného výberu alebo vlastného rozhodnutia, v skutočnosti to však tak nie je (Hrčková, 2021; TechTarget, 2023; Bhalearo, 2023).

Kľúčové rozdiely medzi echo komorami a filtračnými bublinami spočívajú z hľadiska mechanizmu vzniku v tom, že kým echo komory vznikajú primárne prostredníctvom sociálnej interakcie a aktívneho vyhľadávania podobne zmýšľajúcich ľudí, tak filtračné bubliny vznikajú automaticky prostredníctvom používaných algoritmov, ktoré prispôbujú obsah na základe predchádzajúceho užívateľského správania a preferencií. Z hľadiska zdrojov obmedzenia informácií základný rozdiel vychádza z toho, že kým v prípade echo komôr sú obmedzenia spôsobené výberom ľudí, s ktorými sa užívatelia sami rozhodnú interagovať, tak v prípade filtračných bublín sú obmedzenia spôsobené prednastavenými algoritmami, ktoré rozhodujú o tom, aký obsah sa užívateľovi zobrazí. Z hľadiska úrovne kontroly bazálna diferenciacia je založená na tom, že kým pri echo komorách majú užívatelia väčšiu kontrolu nad tým, s kým interagujú a aký obsah konzumujú, tak pri filtračných bublinách to tak nie je, užívatelia majú oveľa menšiu kontrolu nad tým, čo sa im zobrazuje, pretože obsah je vyberaný používanými algoritmami (Flaxman a kol., 2016; Brest, 2020; Chinyanganya, 2022).

Na doplnenie uvedeného možno uviesť, že hoci echo komory a filtračné bubliny predstavujú odlišné koncepty, môžu sa navzájom prekrývať a posilňovať. Algoritmy môžu napríklad vytvoriť filtračnú bublinu tým, že zobrazujú obsah len od podobne zmýšľajúcich ľudí, čo môže následne vytvoriť alebo posilniť echo komoru. Žiaľ, oba tieto koncepty majú závažné

nepriaznivé dôsledky nielen na to, ako ľudia získavajú, spracúvajú a zdieľajú informácie, ale aj na vytváranie si ich vlastných názorov, ich konanie, správanie, reakcie, prijímanie rozhodnutí či celkovú schopnosť kriticky myslieť (Arguedas a kol., 2022; Talamanca – Arfini, 2022; Klusaitė, 2023).

Primárny problém spočíva v tom, že komunikácia v rámci rôznych sociálnych skupín je často jednosmerná v rámci skupiny rovnako zmyšľajúcich ľudí. Používatelia sociálnych sietí často reagujú výlučne na obsah, ktorý je v súlade s názormi a postojmi prezentovanými v rámci danej skupiny alebo komunity. Na online platformách sociálnych sietí možno potom osobný sklon používateľa ku konkrétnej téme rozpoznať viacerými spôsobmi, napríklad podľa obsahu, ktorý sleduje, alebo podľa škály odporúčaní prezentovaných inými používateľmi. Spoľahlivé zdroje informácií sú tak veľmi často pochované falošným obsahom klikbaitov. Toto všetko umožňuje ľahšie prepojenie ľudí, ktorí veria šíreným konšpiračným teóriám a dezinformáciám. Ich šírenie je dnes navyše značne uľahčené tým, že takýto obsah sa už nešíri ústne na tajných uzavretých stretnutiach alebo formou nelegálne tlačenej literatúry, ale tieto staré spôsoby nahradili moderné komunikačné nástroje na sociálnych sieťach (Enders a kol., 2023).

Sociálne aspekty, ako napríklad skupinová identita a spoločenské normy, tiež zohrávajú veľmi dôležitú úlohu pri šírení dezinformácií, pričom tieto faktory významne ovplyvňujú, aké informácie sú jednotlivci ochotní akceptovať a šíriť. Skupinová identita, ako pocit príslušnosti k určitej sociálnej skupine, hrá významnú úlohu pri formovaní spôsobu, akým jednotlivci vnímajú realitu a interpretujú informácie, ktoré im prichádzajú. Tento pocit príslušnosti sa často prejavuje nielen na úrovni osobných vzťahov, ale aj v širšom kontexte, ako sú národné, náboženské či politické skupiny. Keď sa jednotlivci identifikujú so skupinou, majú tendenciu prijímať názory a hodnoty, ktoré táto skupina zdieľa, čo môže ovplyvniť aj ich postoj k informáciám, resp. k dezinformáciám. Dezinformácie, ktoré sú v súlade so skupinovými presvedčeniami, sú často vnímané ako dôveryhodnejšie a pravdivejšie než tie informácie, ktoré týmto presvedčeniam protirečia. Tento mechanizmus vedie k tomu, že jednotlivci prijímajú a šíria informácie nielen na základe ich objektívnej hodnoty, ale aj podľa toho, či rezonujú s hodnotami a normami ich skupiny.

Skupinová identita taktiež posilňuje selektívnu pozornosť, keď si ľudia vyberajú informácie, ktoré podporujú ich predchádzajúce presvedčenia a ignorujú tie, ktoré im odporujú. Tento jav je úzko spätý so spomenutým

fenoménom kognitívneho zaujatia, ktorý umožňuje skupinám udržiavať spoločné názory, aj keď sú v rozpore s objektívnou realitou. Napríklad politické skupiny často prijímajú informácie, ktoré potvrdzujú ich politické a ideologické postoje, bez ohľadu na mieru ich pravdivosti. V takýchto prípadoch sa informácie nevyhodnocujú len z hľadiska ich faktickej správnosti, ale aj z hľadiska toho, aký vplyv majú na súdržnosť skupiny.

Jednotlivci sa tak môžu cítiť motivovaní šíriť nepravdivé, zavádzajúce, skreslené, pozmenené alebo vymyslené informácie, ktoré posilňujú ich pocit príslušnosti ku skupine, pretože tým získavajú sociálne uznanie alebo podporu zo strany ostatných členov. Z tohto dôvodu sa dezinformácie, ktoré sú v súlade so skupinovou identitou, často šíria oveľa rýchlejšie a vo väčšom rozsahu než tie, ktoré by mohli ohroziť skupinovú harmóniu. Vplyv skupinovej identity je teda zásadný pri vytváraní a šírení sociálnych naratívov vrátane tých, ktoré sú nepravdivé a zavádzajúce. Tento efekt je obzvlášť silný v obdobiach kríz alebo konfliktov, keď sa posilňovanie skupinovej identity stáva dôležitým nástrojom na udržanie stability a bezpečia v rámci skupiny. Dôraz je pritom kladený na to, ako skupinová identita ovplyvňuje nielen vnímanie informácií, resp. dezinformácií, ale aj samotné správanie pri ich šírení (McLoad, 2023a; Roychowdhury, 2023; Madson, 2024).

Tento jav je veľmi úzko spojený s fenoménom konformity, ktorý opisuje tendenciu prispôbovať sa normám a očakávaniam sociálnej skupiny. Zároveň zohráva významnú úlohu pri šírení dezinformácií. Jednotlivci totiž často prijímajú informácie (i keď sú nepravdivé, falošné, skreslené alebo vymyslené), ktoré sú v súlade s názormi ich skupiny, aby si udržali sociálne väzby a zabránili svojmu možnému vylúčeniu zo skupiny. Tento tlak na prispôbenie sa skupine môže viesť k tomu, že ľudia šíria dezinformácie, pretože odmietnutie skupinového konsenzu môže byť vnímané ako ohrozenie skupinovej súdržnosti. V prostredí silnej konformity majú jednotlivci tendenciu potláčať vlastné pochybnosti a vyhýbať sa kritickému zhodnoteniu informácií, najmä ak sa tieto informácie zhodujú s presvedčeniami väčšiny členov v skupine.

Konformita môže tiež podporovať tzv. skupinové myslenie, kde sa kritika, pochybnosti a rôznorodé názory potláčajú v záujme udržania jednoty, čo výrazným spôsobom uľahčuje šírenie dezinformácií. V takýchto situáciách sa ľudia spravidla cítia povinní prijímať aj nepravdivé, skreslené alebo zavádzajúce informácie, pretože ich odmietnutie by mohlo ohroziť ich

postavenie v rámci skupiny. Tento mechanizmus je obzvlášť silný v uzavretých sociálnych komunitách alebo online echo komorách, kde sú protichodné názory potláčané a podporuje sa len skupinový konsenzus.

Tlak na konformitu môže byť mimoriadne silný najmä v tých situáciách, kde je sociálna súdržnosť kľúčová pre zachovanie postavenia alebo identity jednotlivca. Skupiny, či už ide o rodinu, priateľov, alebo širšie spoločenské kruhy, vytvárajú určité normy a očakávania, ktoré môžu jednotlivci pociťovať ako záväzné. Pokiaľ sú tieto normy postavené na určitých presvedčeniach, aj keď sú tie presvedčenia nepravdivé alebo založené na dezinformáciách, členovia skupiny majú tendenciu ich prijímať a šíriť ďalej. Týmto spôsobom sa šírenie dezinformácií stáva nielen individuálnou, ale aj sociálnou činnosťou, ktorá je podporovaná kolektívnymi dynamikami (Kang a kol., 2019; Panizza a kol., 2021; McLoad, 2023b; Cherry, 2024b).

Šírenie dezinformácií je v mnohých prípadoch motivované potrebou zachovať sociálne vzťahy a zabezpečiť si akceptáciu zo strany skupiny. Tento mechanizmus sociálneho tlaku na prispôbenie sa skupine je zvlášť silný v prostredí, kde existuje riziko sociálneho vylúčenia alebo izolácie. Pre mnohých jedincov je strata sociálneho postavenia v skupine alebo odmietnutie zo strany komunity emocionálne a psychologicky bolestivé. Preto sú jednotlivci často ochotní prijať a šíriť aj tie informácie, ktorých pravdivosť je pochybná, ak to pomáha zachovať ich postavenie v skupine, prípadne ho posilniť. Inými slovami, sociálny tlak môže viesť k tomu, že ľudia vedome alebo nevedome ignorujú faktickú správnosť informácií, pokiaľ tieto informácie posilňujú skupinovú súdržnosť (Lohan, 2014; Jennissen a kol, 2023; Cox a kol., 2023).

Dôležitým faktorom, ktorý prispieva k šíreniu dezinformácií v rámci skupín, je už spomenuté skupinové myslenie. Tento jav nastáva, keď sa členovia skupiny snažia dosiahnuť konsenzus a súhlas za každú cenu, veľmi často na úkor kritického myslenia a racionálneho rozhodovania. V takomto prostredí je nesúhlas s prevládajúcimi názormi považovaný za nežiaduci, čo môže viesť k tomu, že jednotlivci vedome potláčajú svoje pochybnosti alebo nesúhlasné stanoviská. Skupinové myslenie týmto spôsobom podporuje šírenie dezinformácií, pretože jednotlivci sa vyhýbajú otázkam, ktoré by mohli ohroziť skupinovú harmóniu, a radšej prijímajú dezinformácie, ktoré sú v súlade s názormi väčšiny (Kueche, 2021; Cherry, 2024c; Kenton a kol., 2024).